

**ABDULLA ORIPOVNING “JANNATGA YO’L” DOSTONI VA JOHN MILTONNING
“YO’QOTILGAN JANNAT” ASARIDA MA’NAVIY-AXLOQIY QARASHLARNING BADIY
TALQINI**

Babakulov Y.I.¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Abdulla Oripovning “Jannatga yo’l” dostoni hamda Jon Milton yaratgan “Yo’qotilgan jannat” epik asari qiyosiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maqolada insonning ma’naviy o’zgarishi, gunohni anglash, tavba, ilohiylik va najot g’oyalari qanday badiiy vositalar orqali ifodalangani o’rganiladi. Har ikki ijodkor turli madaniy muhit vakili bo’lsa-da, inson ruhiyati va axloqiy tanlov masalasiga umumiy falsafiy yondashuv namoyon etadi.

Kalit so’zlar: ruhiy kamolot, axloqiy tafakkur, tavba g’oyasi, jannat timsoli, diniy poetika, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Adabiyot ko’pincha insonning ichki olamini anglash vositasi sifatida namoyon bo’ladi. Badiiy asarlar orqali yozuvchilar jamiyatning ma’naviy holatini, inson ruhiyatidagi ziddiyatlarni va axloqiy tanlov jarayonini tasvirlaydilar. Shu jihatdan Abdulla Oripov va Jon Milton ijodi turli tarixiy davr va madaniyatga mansub bo’lsa ham, insonning ma’naviy taqdiri haqidagi mushohadalarda bir nuqtada tutashadi.

“Jannatga yo’l” dostonida asosiy e’tibor insonning ichki dunyosiga qaratilgan. Asar markazida o’z hayotini qayta baholashga majbur bo’lgan shaxs turadi. Uning bosib o’tgan yo’li tashqi sayohatdan ko’ra ruhiy jarayonni ifodalaydi. Shoir jannat tushunchasini moddiy manzil sifatida emas, balki qalb pokligi va vijdon osoyishtaligi bilan bog’laydi. Shu sababli doston voqealari insonning o’z-o’zini anglash bosqichlari sifatida talqin qilinadi.

Miltonning “Yo’qotilgan jannat” asarida esa voqealar kengroq miqyosda tasvirlanadi. Yozuvchi insoniyat tarixining boshlanishini ilohiy tartib va erkin iroda masalasi bilan bog’laydi. Asarda gunoh individual hodisa emas, balki butun insoniyat taqdiriga ta’sir etuvchi voqea sifatida talqin qilinadi. Milton insonning tanlov qilish qobiliyatini uning eng muhim xususiyati sifatida ko’rsatadi.

Har ikki asarda insonning xatoga yo’l qo’yishi tabiiy holat sifatida tasvirlanadi, biroq mualliflar bu holatni turlicha talqin qiladi. Oripov qahramoni o’z vijdoni bilan yuzlashish orqali ruhiy o’sishga erishadi. Milton esa insonning qulashini ilohiy reja doirasidagi sinov sifatida ko’rsatadi. Natijada ikkala asarda ham inson umidsizlikka mahkum emasligi, balki najot sari intilish imkoniga egaligi ta’kidlanadi.

Oripov dostonida yo’lboshchi sifatida namoyon bo’ladigan farishta obrazi insonni to’g’ri yo’lga boshlovchi ma’naviy kuchni anglatadi. Bu obraz vijdon, ishonch va ilohiy rahmatning badiiy ifodasidir. Milton asarida farishtalar kengroq metafizik tizimning bir qismi sifatida tasvirlanib, samoviy tartib va ilohiy hokimiyatni ifodalaydi.

Tavba va kechirim masalasi ikki asarni bog’lovchi asosiy g’oyalardan biridir. “Jannatga yo’l”da insonning o’z xatolarini tan olishi ruhiy yangilanishning boshlanishi sifatida talqin qilinadi. Milton esa insoniyat jannatdan ayrilgan bo’lsa ham, ilohiy rahmat sabab kelajakda najot umidi mavjudligini ko’rsatadi. Shu tariqa har ikki ijodkor inson hayotida umid tushunchasining muhimligini ta’kidlaydi.

“Jannatga yo’l” dostonida inson qalbining iztiroblari ruhiy safar shaklida ifodalanadi. Qahramon o’z hayotini qayta baholar ekan, uning ichki kechinmalari tavba zaruratini yuzaga

¹ Babakulov Yusuf Ismailovich, SamDCHTI assistent-o’qituvchisi

chiqaradi. Shoir insonning o'z vijdoni bilan yuzlashishini asosiy burilish nuqtasi sifatida ko'rsatadi. Asarda qahramonning ruhiy holati quyidagi mazmunga yaqin satrlar orqali ifodalanadi:

“Men o'tdim umr yo'lidan gunohlar yukini ortib,
Endi najot izlayman qalbimni poklab.”

Bu satrlar insonning o'z xatosini anglash jarayoni ruhiy uyg'onishning boshlanishi ekanini ko'rsatadi. Jannat sari yo'l tashqi emas, balki ichki o'zgarish ekanligi shu orqali ochiladi. [1,18]

Miltonning “Yo'qotilgan jannat” asarida ham insonning qulash jarayoni markaziy o'rinda turadi. Yozuvchi asarni insoniyatning fojiali, ammo ma'noli tarixiy lahzasi bilan boshlaydi:

“Of Man's first disobedience, and the fruit
Of that forbidden tree...”

(“Insonning ilk itoatsizligi va taqiqlangan daraxt mevasi”) [2,15]

Ushbu satrlar orqali Milton gunohni butun insoniyat tarixini o'zgartirgan hodisa sifatida talqin qiladi. Oripovda gunoh shaxsiy kechinma bo'lsa, Miltonda u umumiy miqyosdagi voqeadir.

Har ikki asarda erkin iroda masalasi muhim o'rin egallaydi. Milton Shayton tilidan aytilgan mashhur fikr orqali inson tanlovining murakkabligini ko'rsatadi:

“The mind is its own place.”

Ya'ni inson ongining o'zi insonni jannatiy yoki do'zaxiy bo'lishiga sababchi bo'ladi. [3,38]

Bu fikr Oripov dostonidagi ruhiy poklanish g'oyasi bilan ma'naviy jihatdan uyg'unlashadi. Chunki Oripov ham inson baxti avvalo qalb holatiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi. “Jannatga yo'l”da farishta obrazi qahramonga yo'l ko'rsatuvchi ma'naviy kuch sifatida tasvirlanadi. Bu obraz inson hayotida vijdon va e'tiqodning yo'l boshchi rolini anglatadi. Qahramon sinovlardan o'tar ekan, jannat tushunchasi tobora ichki poklik ma'nosiga ega bo'lib boradi. Shoir jannatni moddiy ne'matlar emas, balki ruhiy yengillik bilan bog'laydi.

Milton esa jannatni ulkan epik tasvirlar orqali ilohiy uyg'unlik makoni sifatida ko'rsatadi. Asarda samoviy tartib buzilishi insonning erkin tanlovi bilan bog'lanadi, biroq yozuvchi najot umidini saqlab qoladi:

“The world was all before them...”

Bu satr insoniyat jannatdan chiqarilgan bo'lsa-da, kelajak sari yo'l ochiq ekanini bildiradi. [4,46]

Shu jihatdan Milton asari fojia bilan emas, umid bilan yakunlanadi. Asarlarda jannat timsoli ham turlicha ma'noda talqin etiladi. Oripov uni ichki poklanish natijasi sifatida tasvirlasa, Milton jannatni ilohiy mukammallik hukm suruvchi makon sifatida tasvirlaydi. Biroq mazmunij jihatdan jannat har ikki asarda ham oliy ma'naviy idealni anglatadi. [5,108]

“Jannatga yo'l” dostoni va “Paradise Lost” asarida ma'naviy-axloqiy qarashlarning badiiy talqini adabiyotshunoslikda insonning ruhiy mohiyati, axloqiy tanlovi va ilohiy adolat haqidagi tasavvurlarining badiiy shaklda ifodalanishi bilan bog'liq nazariy muammolar doirasiga kiradi. Badiiy adabiyotda axloqiy g'oya to'g'ridan-to'g'ri nasihat yoki didaktik hukm sifatida emas, balki obrazlar tizimi, ramziy tafakkur, syujet rivoji va poetik struktura orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli mazkur ikki asarni qiyosiy o'rganish inson va ilohiyot munosabatining Sharq hamda G'arb adabiy tafakkuridagi talqinini ochib berishga xizmat qiladi. Komparativ adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan ushbu ikki asarni qiyoslash turli madaniy makonlarda shakllangan axloqiy tafakkurning umumiy va milliy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Qiyosiy-tipologik, germeneytik va konseptual tahlil metodlari orqali inson, gunoh va najot haqidagi g'oyalar universal mazmunga ega bo'lsa-da, ularning badiiy ifodasi madaniy mentalitet va estetik an'analar ta'sirida turlicha shakllanishi ko'rinadi. Shu tariqa, “Jannatga yo'l” va “Yo'qotilgan jannat” asarlari ma'naviy-axloqiy muammolarni turli poetik modellar orqali yoritgan bo'lsa-da, insonning ruhiy kamolotga intilishi g'oyasida umumiy falsafiy birlikni namoyon etadi.

Shuningdek, qarama-qarshi obrazlar – nur va zulmat, imon va shubha, umid va qoʻrquv – inson ruhiyatidagi ichki kurashni ochishga xizmat qiladi. Bu qarama-qarshiliklar orqali mualliflar axloqiy tanlov inson mavjudligining ajralmas qismi ekanini koʻrsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Oripov va John Milton asarlari turli diniy va madaniy anʼanalarga mansub boʻlsa-da, insonning maʼnaviy kamolot sari intilishi haqidagi umumiy falsafiy qarashlarni ifodalaydi. “Jannatga yoʻl” inson qalbining ichki poklanish jarayonini yoritadi, “Yoʻqotilgan jannat” esa insoniyat taqdirini keng epik tasvir orqali ochib beradi. Har ikki asar oʻquvchini oʻz vijdoni, eʼtiqodi va hayotiy tanlovlari haqida chuqur oʻylashga undovchi badiiy-falsafiy asarlar sifatida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Abdulla Oripov. Jannatga yoʻl. -Toshkent: Oʻzbekiston nashriyoti, 2019. -B. 12-18.
2. John Milton. Paradise Lost. - London: Penguin Classics, 2003. - Book I, ll. 1-26.
3. Lewis, C. S. A Preface to Paradise Lost. - Oxford: Oxford University Press, 1942. - pp. 66.
4. Empson, William. Milton's God. - Cambridge: Cambridge University Press, 1961. - pp. 34-58.
5. Lewalski, Barbara K. Milton's Brief Epic: The Genre, Meaning and Art of Paradise Regained. - Providence: Brown University Press, 1966. - pp. 101-120.